

Zsigmond Júlia

Élettörténeti párhuzamok egy református ébredési mozgalom nyomán létrejött bibliaórák közösségben

Múltbeli eseményekre csak úgy tudunk reflektálni, ha annak a meghatározott csoportnak az értelmezési horizontján keresztül tekintünk rá, amelynek a jelenben tagjai vagyunk – véli Maurice Halbwachs.¹ Tanulmányomban egy olyan bibliaórák csoportot vizsgállok, amely ébredési hullám hatására jött létre, a nagyobb lokális közösség előtt nyíltan vállalják egy másfajta, intenzívebb vallásosság képviselését, ezért feltételezhető, hogy értékrendjük, életvitelük, gondolkodás módjuk hasonló lehet, és ez narratív viselkedésükben, stratégiáikban, beszédstílusukban, történeteik felépítésében, interpretálásában is tükröződik. Kutatásom ugyanakkor nemcsak a *hogyan* kérdését veti fel, hanem azt is, hogy *mit* mondanak el, miről hallgatnak, élettörténetüknek melyek a kiforrottabb narratívumai, milyen narratívák ismerhetők fel ezekben, beszélőközösségükben melyek a narráció funkciói. Központi kérdésem a konkrét élettörténeti epizódokra vonatkozik: családi életük békés, könnyed zajlása vagy viharai, nehézségei, örömei és tragédiái mennyire állnak közel egymáshoz, hogyan alakult életpályájuk, közben emberi kapcsolataik, vannak-e szembetűnő hasonlóságok a biografikus toposzok történetei (akár traumák, akár bensőséges vallásos közösséghez kapcsolódó kellemes emlékek), a mindennapok narratívumai és a sorseselemek közt, amelyek a mélyebb vallásosság felé irányíthatták őket. Vizsgálatom tárgyát képezi az is, hogy a szóban forgó bibliaórák csoportot létrehívó esemény hogyan illeszkedik az egyéni élettörténetekbe, jelentett-e minden esetben fordulópontot, készítette-e a bibliaórára indulókat mind az önazonosság újradefiniálására.

Kutatásomat egy többségében magyarok, reformátusok, hagyományaira büszke, jó templomba járó nép lakta rurális, kalotaszegi településen végeztem, ahol egy rendhagyó evangélikációs hét záró mozzanataként alakultak ki lakóövezetek szerinti házi bibliaórák csoportok. A gyülekezetben a helyi lelkész által meghívott külföldi vendéglelképásztor igehirdetései nem arattak osztatlan sikert, vehemensen megtérésre hívó szokatlan stílusa és visszamarasztásos módszere² sokakat megbotráncoltatott, ezért a felbőszült presbiterek kérték az esperesi és a püspöki hivataltól a gyanús események kivizsgálását és az újonnan indult bibliacsoportok

Zsigmond Júlia (1986) – doktorandus, BBTE, Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, zsigmond_julia@yahoo.com

¹ Maurice Halbwachst idézi Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Bp. 1999. 37.

² Az igehirdető felszólítja a híveket, hogy aki szeretne igent mondani Isten hívására, az maradjon istentisztelet után még a templomban, hogy segítséget kaphassanak a megtéréshez vezető úton, együtt imádkozzanak.

megszüntetését.³ Az utóbbira végül nem került sor, de feltételül szabta az egyházi vezetőség, hogy a lelkész minden körzeti bibliaórán legyen jelen.

Ez kezdetben tíz csoportot jelentett, öt-öt csoport váltotta egymást kéthetente a megbeszélés napokon. Mára összesen öt helyen maradt meg az alkalom, a résztvevők száma is csökkent: míg kezdetben mindig tíz fölötti létszámban voltak, mostanában legtöbbször kevesebben vannak, nagyrészt 1950 előtt született asszonyok, akik hét osztályt jártak, a termelőszövetkezeti munkájuk után kapják a nyugdíjat, és aktívan kiveszik még részüket a mezőgazdaság és állattartás körüli tennivalókból.

Valamennyi helyszínen több alkalommal vettem részt a bibliaórákon, ezáltal valósítva meg a Bíró Zoltán által legfontosabbnak ítélt történetkutatási mozzanatot: az idegenség feloldását.⁴ Ugyan még mindig kívülállóknak számítottam, de már nem először találkoztunk, amikor lakásukban is felkerestem bibliakörösöket, hogy otthonukban szabadon beszélgetve is megismerhessem őket. Az ily módon gyűjtött szövegtörzset nem tisztán tipizálható autobiográfiákat tartalmaz,⁵ inkább biografikus események, igaztörténetek csokra.

Hiányok, veszteségek, traumák

Tudományos kutatások is bizonyították már, hogy sanyarú körülményeket megtapasztalt, súlyos veszteségeket elszenvedő, traumatizált személyek receptívebbek a hitélményekre, nagyobb arányban váltanak életmódot úgy, hogy annak középpontjába az intenzív egyéni és közösségi vallásgyakorlat kerül – többnyire valamilyen sorseseemény vagy karizmatikus érvelés hatására. A sorseseeményt Tengelyi László olyan történésként definiálja, amely előreláthatatlanul és elháríthatatlanul következik be, és önazonossága megváltozásával szembesíti az érintettet, ez a fordulópont ugyanakkor új kezdetet teremt.⁶

A gyermekkori élményekről tudjuk, hogy egész életünkre kihatással lehetnek. A bibliakörösök közül nem mindenki oszt meg negatív élménytörténeteket ebből az időszakból, inkább jellemző az örömteli gyermekkora való emlékezés – nem kizárt persze a nehézségek elhallgatása sem. Nehéz gyermekkort azon kevesek említenek, akiknek különösen sokat kellett dolgozniuk, mert valamelyik szülőjük betegeskedett, és/vagy mert korán – félig vagy teljesen – árvaságra

³ Csupán a felvilágosodás szülte szekularizációval szorul ki a templomból a kegyesség, és lesznek gyanússá a házi istentiszteletek, bibliaórák, imaórák – jegyzi meg Szigeti Jenő: *A protestáns népi vallásosság 19. századi válsága. = Népi vallásosság a Kárpát-medencében. 6.* Szerk. S. Lackovits Emőke–Mészáros Veronika. Veszprém 2004. 176. A hivatalos egyház és a gyülekezet megbotránkozott tagjai egyetértettek az ébredés szükségességével, de tartottak a közösség megbomlásától. Gyakran ugyanis azok a közösségek, amelyek – az egyházon belül – külön csoportba tömörülnek a hitük megélésének intenzitása mentén, lenézik a hivatalos egyházat, a népegyházat és tagjait. Kozma Zsolt: *Önazonosság és küldetés.* Kvár 2001. 57–64. A körzeti bibliaóráknak nem állt szándékukban kiszakadni a gyülekezetből, ahogyan ettől a változások ellenzői és az egyházi vezetőség is tartott. Ők éppen református identitásukban érezték magukat megszilárdulni, köszönhetően a meghívott lelkipásztoroknak, akinek neve ébredési mozgalmat fémjelez a református egyházban.

⁴ Bíró A. Zoltán: *A történetmondás mint az antropológiai kutatás tárgya.* = Antropológiai Műhely 2.sz. Csíkszereda, 1994. 55–72

⁵ A biografikus történetek három típusa: genealógia, élettörténet, igaztörténet. Keszeg Vilmos: *Élettörténetek populáris regiszterekben.* = *Emberök, életpályák, élettörténetek.* Szerk. Jakab Albert Zsolt – Keszeg Anna – Keszeg Vilmos. Kvár, 2007. 152.

⁶ Tengelyi László: *Élettörténet és sorseseemény.* Bp 1998. 199.

jutottak, így olyan is akadt, akinek tizenévesen olyan szinten kellett önállóan gazdálkodnia, hogy kisebb testvéreiről is gondoskodhasson. Ami tény: interjúalanyaim a náluk tett látogatásaim idején igen szűkszavúan nyilatkoztak gyermekkorukról. Bár felismernek és szóvá tesznek összefüggéseket gyermekkori és felnőttkori események közt, nem jellemző, hogy a valláshoz való intenzívebb odafordulás okaként sejlene fel előttük valamilyen korai terheltség. Ugyanez a helyzet az ifjúkori nehézségekkel, ezek sem fordítják egyértelműen a vallás felé a figyelmet. Több asszony említi ebből az időszakból a szabad pályaválasztás korlátozását: szívesen lettek volna tanító- vagy óvónők, de a szüleik nem támogatták, mert szükségük volt az otthoni munkaerőre. Az ifjúkori sérelmek inkább eltávolíthatták a vallástól a hiányt szenvedőt, hiszen ebben az életszakaszban a legérzékenyebb az ember a társadalmi egyenlőtlenségekre.⁷

Az elbeszélések alapján az udvarol(tat)ás időszaka, az új családba illeszkedés, a gyermekvállalás és -nevelés nehézségei sem hoztak nagy változásokat a vallásosság szintjén, bár a házaselet próbatételeinek narratívája több kiforrott narratívumban köszön vissza (pl. házastárs nehéz természete, családjának kegyetlenkedései, alkoholizmus, veszélyeztetett terhesség).

Az időskori veszteségek: a betegségek, az utódok elköltözése, a társ halála esetenként közvetett módon kapcsolódnak a vallásos mentalitás változásához: „*S akkor pont abban az időben, amikor nekem is az a sok nehézség volt, annyiszor meglátogattak*” – mondja egy asszony a férje halála utáni időszakra utalva a helyi lelkipásztorról, akinek fontos szerepet tulajdonít a hitre jutásában. Az időskorban jelentkező leggyakoribb bajok, a betegségek kettős helyzetet teremtenek: egyrészt beszűkítik a közösségi vallásgyakorlás lehetőségeit, térbeli korlátokat állítva fel, másrészt a szabadon felhasználható idő keretei kitérülnek, így az egyéni hitgyakorlásra több idő jut. Főleg az özvegyek panaszkodnak magányra, de elismerik, hogy mégiscsak életük legnyugalmasabb időszaka érkezett el: „*Azt mondja a lányom: édesanyám, magának ennél jobb dolga nem volt soha. S igaz van. Csak néha olyan nagyon egyedül vagyok. De: a Jóistennel.*” (Nő, 83 éves)

A hit megélése a családban – a család a hit megélésének helyein

Genealógiai kontextusban az egyén élettörténete szoros összefüggésben áll az elődök történetével, és kihatással van az utódok sorsára is.⁸ A körzeti bibliaórásk nem alkotnak homogén csoportot olyan szempontból sem, hogy szüleik mennyire voltak vallásgyakorlók, gyermek- és ifjúkorukban milyen vallásos tevékenységekben vettek részt, milyen (volt) házastársuk, gyermekeik, unokáik viszonyulása a hithez, köztük és családtagjaik közt képezett-e különleges köteléket a hit közös megélése.

Említenek vallásos alkalmakat nem látogató és rendszeresen templomba járó szülőket is, elvértve olyanokat is, akik családi áhítatot is tartottak, reggel-este könyvből imádkoztak, Bibliát olvastak, és énekeltek. Ami több esetben is megfigyelhető, hogy a beszélő tudatosította

⁷ „*Láttam, egyiknek is milyen szép blúza van, másinak milyen szép keszkenője, de jó lenne nekem is, de nekem nem vesznek. Ez a templomban volt, amikor én így végignéztem a többieket. S egyszer csak azt mondja a tiszteletes úr, hogy ámen. Mikor jöttem ki, a Sátán ott állt a kapuban, s kacagott. Elmentem, s nem hallottam semmit, mert a gondolatom máshol járt.*” (Nő, 83 éves)

⁸ Keszeg Vilmos: *Élettörténetek populáris regiszterekben.* = *Emberek, életpályák, élettörténetek.* Szerk. Jakab Albert Zsolt – Keszeg Anna – Keszeg Vilmos. Kvár 2007. 152.

magában a szülők vallásgyakorlatának öröklését, a szülei vallásosságának tulajdonítva saját vallásos affinitását.⁹ Másról nem a szülők, hanem egy szeretett nagymama, egy nagynéni fogta kézen a gyermeket, és vitte magával vallásos alkalmakra.

A vallásos környezethez kötődő legkedvesebb gyermekkori emlékek helyszíne sokak számára a baptista imaház, ahová rokonokkal vagy szomszédokkal jártak. Egyik asszony röviden így írja le gyermekkorát: „*Én a gyermekkoromat az imaházban töltöttem.*” Nagyon sok éneket tanult ott, amelyekre ma is emlékszik, és sokszor eldúdolja őket. Egy másik nem az éneklés miatt szerette az imaházat, hanem mert szavalhatott. Ő később, az iskolában, református rendezvényeken is mindig szavalt (a jelenben pedig bibliaórákon áll fel rendszeresen elmondani ima előtt egy verset).

Aki már házasságkötés előtt döntött egy olyan életforma mellett, amelynek középpontjában a transzcendenssel való kapcsolatápolás állt, az olyan társat választott, akivel a hitben is társai lehettek egymásnak. Egyetlenegy olyan házi bibliakör van, ahová egy idős házaspár együtt jár,¹⁰ ők el is mondják, hogy már megismerkedésük óta része az életüknek, hogy együtt imádkoznak, és együtt olvassák a Bibliát. A házastárral együtt tartott csendességre rákérdezve többnyire a válasz: mindenki magában, külön tartja meg. A fiatalabb asszonyok arról számolnak be, hogy bár a reggeli-esti csendességüket külön végzik, de gyakran beszélgetnek a férjükkel arról, amit olvastak, és nem rendszeresen, de időnként imádkoznak együtt, különösen pedig nehezebb időszakokban mutatkozik meg, mekkora érték számukra egy ilyen társ.¹¹

Nemcsak autobiografikus, de mások életéről szóló történetek is előjönnek, olyan asszonyoké, akik *felemás igában* vannak, és mélyen szenvednek nemcsak attól, hogy a férjük távol marad a számukra legfontosabb alkalmaktól, hanem főleg attól, hogy nem érti meg és folyamatosan kritizálja őket, ezen a területen így folyton kemény harcokat kell vívniuk. Ezen narratívumok hangvételére az együttérzés mellett a távolságtartás jellemző, az utóbbit normatív kijelentések magyarázzák: a Bibliából kiolvasható a figyelmeztetés, hogy ne legyünk felemás igában: „*Tényleg igyekszik, és én látom, hogy mennyit változott az a nő, milyen volt, és milyen csodálatosan megváltoztatta Isten. De a férje csak azt látja: még itt is, még ott, ezt se úgy csinálod, ahogy kell, no az ezt tanítják a bibliaórák. Azért elég rossz érzés, mikor ezt kapod meg. Semmi dicséret, mindig ez a tanítás. Kérdezte szegényem mielőtt összeházasodtak – mert pont egy bibliaórán felmerült a felemás iga – elmondtuk, hogy lehet, hogy megtér a férjed, de nem biztos. Ha te fenn vagy az asztalon, és a másik lenn van, ő könnyebben lehúz, mint hogy te felhúzd az asztalra ötlet. Persze nem szabad feladni, és Isten tehet csodákat, és tesz is, de ha te önként választasz egy ilyen helyzetet... s ha Isten terve nem ugyanaz, amit én elterveztem, lehet, hogy egy életet le kell éljél felemás igában, és nem hibáztathatod Isten, mert ő megmondta, ez meg van írva, és Isten tudja, miért mondta ezt, mert látja a sok hátulütőjét. Amikor szerelmes vagy, azt hiszed, hogy ezen úgy átlépünk majd, de nem. És látod, bármilyen helyzet jön, egy betegség, egy*

⁹ „Nekünk ez már örökölt dolog. A szülőktől. A reggel-este imádság. Nem tudom, hogy tetszett-e hallani Szikszai György imádságos könyvéről. Ezen látszik a használat. Azt mondják, hogy a Biblia is az a szép, amelyik rongyos. – Ebből olvastak a szülei reggel-este? – Mindig. A szüleink is. S mi is, mióta együtt vagyunk, reggel-este.” (Férfi, 82 éves); „Édesapám nagyon sokat járt templomba, de anyukám valahogy nem vágyott. Édesapám az nagyon sokat járt. S akkor én is. Szerettem.” (Nő, 77 éves)

¹⁰ Volt még egy bibliakör, ahová a férj betegségéig együtt jártak, utána már csak a asszony egyedül. A fiatalabb házaspároknak külön van bibliaóra vasárnap este. Egy-egy nő, aki oda jár a férjével, körzeti bibliaórára is jár egyedül.

¹¹ „Szerintem a legszebb és legegységesebb kapcsolat az, amikor hitben is együtt vagy a másikkal, együtt tudsz imádkozni vele, az nagyon megerősítő, és nagyon sokszor támogat.” (Nő, 45 éves)

nehézség, mindig másképpen fogsz reagálni te, és aki kívülálló, és ezeket mindig egyeztetni... És akkor kérdezte szegény, hogy ő most ne menjen férjhez? Hát én nem mondhatom meg neki, hogy te, fiam, ne menjél férjhez, mert felemás iga. Na, s nem csak ő, de még vannak ilyenek.”

Az idősebb asszonyoknak férjhezmenetelükkor nem volt szempont a közös hitben járás, persze többségükről nem mondható el az, ami a fent idézett személyekről, hogy a hit értékrendjük súlypontját képezte volna.

A többséget képező időseknél a gyermekek vallásos nevelése is csak annyira volt fontos, amennyire mindenki másnak a gyülekezetben, ahol viszont a házastársak hasonlóképpen gyakorolták hitüket, ott a gyermekeket is igyekeztek bevonni, amennyire lehetett – nem erőltették: *„Szoktunk mondjuk a gyerekekkel nagyon sokat beszélgetni, de inkább amikor jön nekik, nem lehet erőltetni, mert azzal csak elriasztanám. Nincs meg ez a rendszeresség, de mikor kicsik voltak, éveken keresztül, négy-ötödikes korukig elolvastuk az ígét gyerek-áhitatoskönyvből.”* (Nő, 45 éves)

Azoknak a szülőknek, akiknek gyermekeik, és nagyszülőknek, akiknek unokáik hozzájuk hasonlóan, akár a megbélyegzést is vállalva képviselik és érvényesítik életükben a keresztény értékrendet, szerves része az életüknek az egyéni és közösségi hitgyakorlás, érezhetően büszkék, nem titkolják örömeiket.¹² Két bibliakör is van, ahol a szülők a fiukkal, illetve a nagymama a menyével és unokáival vannak jelen, ugyanakkor olyan családtagok is vannak (anya-lánya), akik lakhelyük szerint máshová tartoznak, de járnak a saját bibliakörükbe. A hétköznapokban nem jellemző, hogy alkalmakon kívül együtt imádkozzanak, de vallásos olvasmányaikról szoktak beszélgetni – a közös, hangos ima inkább a nehezebb idők fegyvere. Az ilyen társalgásokat, amelyek igei üzenetekre irányítják a figyelmet, értékesebbnek ítélik az egyszerű csevegésnél. Az egyik idős nő szomorúan említi, hogy szomszédasszonyait ugyan meg-meg szokta kérdezni, hogy olvasták-e el a Mai Igét,¹³ de nem igazán nyitottak az ilyen párbeszédre: úgy vette észre, hogy nem szeretik, ha *prédikál* nekik. Ugyancsak ő nagyon hiányolja elhunyt baptista unokatestvérét, akihez ha átment, mindig előkerült a Biblia, és imádkoztak is együtt.

Az evangelizáció emlékezete

Keszeg Vilmos meghatározása szerint az esemény objektív történés, amelynek valós paraméterei (tér- és időkoordinátái, kauzalitása, szereplői) vannak, ezek a paraméterek azonban az esemény résztvevői számára nem egyformán nyilvánvalóak, ezért az esemény recepciója eltérő formában valósul meg, még abban az esetben is, amikor egy közösség tagjai nagy vonalakban ugyanúgy értékelik.¹⁴ A bibliakörökhöz csatlakozók közt is vannak árnyalatnyi különbségek a rendhagyó evangelizációs hét interpretálásában. Nem mellékes, hogy kit milyen életkörülmények közt talált: ettől is függ, hogy mit jelentett számára, és milyen mértékben változtatta meg

¹² „Csodálatosan imádkozik az unokám. Mikor meghallottam én leghamarább imádkozni, olyan boldogságot nem éreztem én, mint akkor. [Elérzékenyül.] Hát, mondom: kislányom, csak ezért megérte, hogy éljek mostanig.” (Nő, 76 éves)

¹³ A Mai Ige című napi áhitatos füzet nemcsak a bibliáorásoknak, de a gyülekezeti tagok többségének is jár.

¹⁴ Keszeg Vilmos: *Műfajiság a folklórbán.* = *Magyar népi kultúra.* Demény István Pál – Gazda Klára – Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc – Tánczos Vilmos. Kvár 1999. 64.

az életét. A másik kérdésem ezen a ponton az volt, hogy az evangelizációs hét kapcsán milyen narratívák, konkrét történetek, ideológiák jönnek elő.

Meglehető módon kevesen vállalják, hogy vallásos mentalitásuk megváltozásában központi szerepet játszott volna a evangelizációs hét. Egyedül B. E.-t hallottam bibliaórán is többször említeni szenvedélyesen, hogy ő akkor tért meg.¹⁵ Legtöbben inkább az evangelizációt megszervező helyi lelkész munkájának tulajdonítják, hogy lelki életükben változás állt be – még ha belátják is, hogy volt némi szerepe az evangelizációnak is.¹⁶ Többnyire csak a bibliaórák szempontjából jelölik meg fordulópontként az eseményt,¹⁷ de nem emelik ki személyes sorseseeményként.

E mögött gyaníthatunk elhallgatási stratégiát is, amely több funkciót betölthet: közösségünkről nem szeretünk kedvezőtlen képet közvetíteni; nem szívesen avatjuk be az idegeneket (például a kutatót) lokális konfliktusainkba,¹⁸ a hallgatás mint a béke megteremtésének és megőrzésének eszköze. Magától senki nem hozza szóba a rendhagyó evangelizációt, mondhatni csak *a kutató által kikényszerített helyzetben*¹⁹ osztanak meg információkat ezzel kapcsolatban. B. E. is csak érintőlegesen, mert ide kapcsolódik megtérése, de ha arra kérem, meséljen az evangelizációról, ő is azzal kezdi, amivel más is: *cirkusz volt*. Az elsődlegesen felbukkanó narratívák az egymás ellen fordulás, a botrány, a gyülekezetszakadástól való félelem és a lelkész meghurcoltatásának narratívája. Ha a kutató kitartóan kérdezősködik tovább, a következő narratívák válnak még láthatóvá: emlékezetes igehirdetések, visszamarasztásos módszer, illetve az elfogadott kegyelem megtagadásának narratívája. Ami a beszélői attitűdöt és az értékelést illeti, az igehirdetéseket keményen szembesítőnek, de épp ezért jónak ítélték, a lelkészükkel és a bibliaórával szembeni támadást alaptalannak. Ez szolidaritást, együttérzést és sajnálatot vált ki, másrészt szomorúságot és értetlenségből fakadó tehetetlen dühöt; azokkal szemben, akik visszamaradtak, és bibliaórára is elkezdtek járni, de aztán a viharos körülmények miatt lemorzsolódtak, távolságtartást érzékelek, ezt rendkívül veszélyesnek tartják az utolsó ítéletre nézve, de ők maguk nem akarnak ítélni: *„itt is voltak sokan, akik elindultak – jó, hogy jött utána az a nagy cirkusz, és megijedtek... de volt olyan, aki teljesen ellene fordult a dolognak. Isten legyen irgalmas hozzánk is meg hozzájuk is, mert az borzasztó dolog, amikor megismered, s aztán azt mondod, hogy mégsem, az nagyon veszélyes dolog...”*

A hithez fordulás történetei

Az élettörténeti epizódokat átszövik a vallásos narratívák: megtéréseké, gondviselésé, elengedése, csodáké, belső békéé túlfeszített helyzetben, imameghallgatásé.

Az Isten hatalmának tulajdonított csodatörténetek közé sorolom, amikor 1944-ben a román katonák a hatéves L. A. édesanyjának gyűrűjét nem veszik észre, pedig mindent kirámolnak a

¹⁵ Részletek a következő fejezetben.

¹⁶ „De nem csak ű, hanem Mihály tiszteletes [a helyi lelkész] is elindított. Mert Mihály tiszteletes volt az úttörő, az által jutott hitre, aki hitre jutott egyáltalán.” (Nő, 76 éves)

¹⁷ „Neki annyit köszönhetünk, hogy a bibliaórárt. De itt Mihály János volt a lelki nevelő.” (Férfi, 82 éves)

¹⁸ Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája*. Kvár 2011. 66.

¹⁹ A biografikus történetmondás négy helyzete: direkt helyzetek, a kutató által kikényszerített helyzetek, indirekt történetmondás, élettörténeti epizódra való tömör utalás. Biró A. Zoltán: *i. m.* 64.

fiókból, ahová rejtette: „Az anyuka gyűrűje ott volt a kaszten sarkában, ahogy kihúzta a fiókot. Mindent kilökött, s úgy megvakította a Jóisten, hogy azt nem látta meg.” O. M. fia enyhén ittas állapotban súlyos balesetbe keverte magát, mégis megúszta komoly sérülés nélkül, ezután pedig lemondott az alkohorról. B. E. paralízisből épült fel három hónap alatt, pedig az orvos lemondott róla, mikor meglátta, két napot adott neki.

Egy 43 éves asszony élete legnehezebb időszakát, legfájdalmasabb traumái történetét mondja el úgy, hogy az nemcsak a „kisember mítoszának” töredéke, hanem Isten hatalmának, gondviselésének, hűségének, szeretetének a bizonyítéka számára: mindig sok gyerekre vágyott, de első terhességét elvesztette, a második megfogant magzat egészségesen jött világra, a harmadik viszont súlyos sérüléssel, betegsége szabályozásához olyan eszközre volt szükség, amelyet az országban egyáltalán nem lehetett kapni – ekkor egy ismerősük holland segély érkezéséről szerzett tudomást, ők elhozták a szükséges szerkezetet: „Egy hét alatt. Az isteni gondviselés ahogy velünk volt, az egy csoda. Hollandiából pont akkor jöttek, mikor kellett.” A szerkezet azonban alig kilenc hónap alatt tönkrement, a gyermek állapota pedig súlyosbodott, ahová beutalták, ott az alatóorvostól azt a tanácsot kapták, hogy vigyék haza, és engedjék elmenni, különben csak kísérleteznének rajta. Az anya már-már az összeroppanás szélén állt, látva az ijesztő kórházi körülményeket, és hogy nem tudnak enyhíteni fia szenvedésén: „volt egy éjszaka, amikor felhívtam a férjem: szóljal a barátainknak s a testvéreinknek, akikkel együtt járunk bibliórára,²⁰ hogy imádkozzanak értem, mert én úgy érzem, hogy ezt nem tudom kibírni, én úgy érzem, hogy összeomlok. Ez is egy második csoda, amit akkor megtapasztaltam. Akkor este ő körbetelefonálta a barátainkat és testvéreinket, és nem tudom, ő mennyi idő alatt intézte ezt el, és a többiek is mennyi idő múlva ültek le imádságba, de akkor este egy olyan békesség szállt rám, hogy ez a dolog, amitől úgy éreztem, hogy én most összeomlok alatta, ezt a dolgot úgy elvették rólam. Csak néztem, s hívom a férje: te szóltál, hogy imádkozzanak? Mert én úgy át vagyok változva, csak itt ülök, s csodálkozom magamon, hogy ez nem az, aki volt az előbb, mert itt valami történt, nem tudom, mi. Mondta, hogy ő azonnal intézkedett, azonnal borult le az egész társaság. Ez nagyon jó volt arra, hogy megismerjük Istennek a csodáit.”

Megnyugvást és békességet kaptak végül a férjével abban a döntésükben is, hogy saját felelősségre hazaviszik a fiukat, és elbúcsúznak tőle, hitükből merítették erőt ehhez a nehéz lépéshez: „Azt nem kívánom senkinek, azt a harcot, hogy megvívjad, hogy most mit csináljál. Mondjuk ebben is nagyon nagy segítségünkre volt a hit, mert tudom azt, hogy ő nemcsak meghalt, betettük a sírba, és annyi, hanem ott van az Úrnál, és mi fogunk hozzá menni, és annál jobb helyen, mint nála, nem lehet sehol.”

Az orvosok figyelmeztették, hogy ha gyermeket vállal, nagy valószínűséggel ugyanilyen sérüléssel fog világra jönni, a fiatalasszony viszont mindenképp szeretett volna még gyereket, ennek érdekében pedig a házások bibliakörével kitartóan imádkozni kezdtek. A férjével egy keresztény nőgyógyászt kerestek fel, aki abortuszellenessége miatt nem dolgozhatott kórházban, ugyanis arról hallani sem akartak, hogy – ha fennállna ugyanaz a betegség – elvetessék: „Mert mondták, hogy mindenképpen ki kéne vizsgáltatni, hogy ha véletlenül mégis fennállna ez a dolog, akkor abortusszal elvenni. De mi azt mondtuk, hogy szó se lehet róla. Ha megszületik, és Isten úgy dönt, hogy visszaveszi, az igen, de hogy én... én nem... ilyent, hogy elvegyem a gyermekem életét... Kerestünk Kolozsváron egy keresztény doktornőt, aki nem tömi a fejünket

²⁰ Nem a körzeti, hanem a házások bibliaköréről van szó.

azzal, hogy márpedig amniocintézis, ilyen kivizsgálás és olyan kivizsgálás. A Kis Tükör²¹ járt nekünk régebben. Ott olvastuk egy cikkét, hogy ő nagyon abortuszellenes, abortuszkampányban benne volt. Emiatt nem végezhet kórházi szolgálatot, mivel abortuszt nem végez, ezért poliklinikán volt.”

A terhesség alatt az anya – önmaga számára is meglepő módon – egyáltalán nem aggódott, megnyugtatta a gondolat, hogy Isten kezében van a sorsa: *„Mi olyan hittel hordoztuk tényleg ezt a terhességet, bennem se stressz, vagy hogy ilyen feszültség legyen bennem egész végig, én ezt teljesen átadtam Istennek: Uram, én ezt a gyermeket vállalom, akárhogy lesz, és én örülök neki az első perctől kezdve. Komolyan mondom, nekem egyszer sem volt emiatt álmatlan éjszákám, nem is forgattam azon az eszem, ha jött véletlenül gondolat, leraktam az Úr elé. Olyan csodálatos volt végig a terhességem, nem volt semmilyen feszültség bennem sem, a férjemben sem ezzel kapcsolatosan, Isten csodálatosan megőrzött – tényleg ezt nem lehet másnak tulajdonítani, csak az Isten békességének, ahogy mondja az Igében is: az minden emberi értelmet felülhalad.”*

A negyedik terhességnél is voltak bonyodalmak, de csak apróbbak, amelyeket a gondviselés számlájára írt, időben érkezett segítség elhárított, és végül egészségesen jött világra a gyermekük. Ezt is csodaként élték meg, az Istentől jövő vigasztalásként és ajándékként, valamint annak bizonyítékeként, hogy Isten a kitartó imádságokra képzeletet felülmúlóan válaszol, ugyanis a házaspár azt is el tudta volna fogadni, ha sérült gyermekük születik: *„Isten hűséges maradt, és megmutatta, hogy neki semmi sem lehetetlen. Amúgy is megvigasztalt, saját magával, az igével, de hogy még gyereket is adott azután, még nagyobb öröm volt számunkra.”*

A hithez fordulás specifikus történetei a megtéréstörténetek. Mindannyian elismerik, hogy a megtérés többféleképpen mehet végbe, nem kötelező, nem jelent különleges presztízst, ha valaki pontos dátumhoz, eseményhez tudja kötni, történetekként viszont inkább ezeket lehet elbeszélni. A legérzékletesebben, oly módon, hogy a megtérés valamennyi eleme (bűnbánat, bűnbocsánat elfogadása hit által, feloldozás öröme) felismerhető legyen a sorseseemény narratívumában, B. E. írja az evangelizációs héten vele történeteket: *„Én egész héten sírtam. Akkor ösmertem be, mennyi bűnt követtem el. Amit tudatlanul is csináltam. Addig nem voltam bűnös soha, hiába mondták, én nem voltam bűnös. Én mir? Há más is azt csinálja. Én annyit sírtam egész héten. Minden bűnöm eszembe jutott. És nekem az Isten akkora örömet adott, olyan belső örömet, hogy én, ha megnyertem volna a lottót, az első nyereményt, vagy kastélyt vagy mit, én nem is tudtam, hogy vagyok, olyan öröm szállt belém.”*

Nem ugyanekkor tért meg G. A., de hasonló élményeket fogalmaz meg ő is évekkorábbról, amikor egy baptista evangelizáción vett részt, ahol szintén volt lehetőség visszamaradni, a lelkészek felajánlották segítségüket az imádkozás vezetésében: *„És akkor elkezdte a megtérők imádságát: Uram – megszólította Istent – látod, hogy itt vagyok, és milyen nyomorult vagyok – és akkor a bűneimet már én is tudtam sorolni, hogy ez is és az is – és ömlött a könnyem, és minden. Átadom, neked adom a bűneimet, magamat is, kezdjél velem, amit akarsz, amit jónak látsz, mert veled akarok járni. Kérem, hogy: ennyi? Azt mondja: ennyi, és mostantól hidd el, hogy Isten igenis megbocsátott, mert ha ilyen őszinte szívvel megvallod a bűneidet, ott az Ige, hogy Isten megbocsátja. Hááát, az tényleg olyan volt, mint amikor van egy nagy zsákod, amit cipelsz a hátadon, vagy százkilós, és már nem bírod, mert már roskadsz össze alatta, és akkor egyből*

²¹ Református családi lap volt, a CE Koinónia kiadásában jelent meg.

így leveszik rólad, és úgy érzed magad, mintha egy pihe lennél, amit így felkap a szél, és repül. Úgy éreztem akkor este, mint aki nem is a földön jött haza a lábán, hanem valahogy repültem.”

A megtérés következtében az egyén élete megváltozik, ez pedig a mindennapok apró döntésein látszik meg leginkább, és jellemzően az áldozathozatal narratíváiban öltenek formát: szombaton úgy intézik a teendőiket, hogy vasárnap ne kelljen sem főzni, sem semmilyen munkát végezni, az lehessen teljes mértékben *lelki nap*; a reggel/délelőtt folyamán időt szakítanak az egyéni áhítatra, órarendjükbe beiktatják a vallásos összejeveleteket, ezzel pedig családjukkal tölthető, pihenésre vagy egyéb tevékenységekre fordítható időt vesznek el maguktól, hosszú munkanap után megéhezve is inkább lemondanak az étkezésről, mint a bibliaóráról. Amikor valamit nem tudnak megtenni fizikai akadályok miatt, azt kudarcként élik meg, ha találnak is rá elfogadható magyarázatot, másokkal kapcsolatban is, ha szóba kerül, hogy nem járnak templomba, vagy más teendők miatt elhanyagolták a bibliaórákat, viszonyulásuk ambivalens (ezért hangoztatják, hogy nem akarnak ítélni): egyrészt emberileg érthetőnek vélik, másrészt – ha elméletileg Isten első helyen van az ember életében – elfogadhatatlannak tartják.

Ha a már a megszokott és valami új között kell választani, a dilemmát általában az oldja fel, ha sikerül megválaszolni azt a kérdést: megéri? Akiben megszületett/megerősödött az evangelizációs hét alatt a meggyőződés, hogy az a legjobb az embernek, ha Istent állítja élete középpontjába, és lépten-nyomon kutatja az Ő akaratát, és dicsőíti Őt, az hajlandó lett önként lemondani bizonyos dolgokról és új szokásokat felvenni. A bibliaórák történeteiben el is hangzanak olyan kijelentések, amelyek az egyéni kapcsolattal a transzcendenssel a legfontosabb dologként írják le, illetve a közösségről mondják ki, hogy hozzátartozik a keresztény élethez, és óriási értékkel bír.²² David G. Mandelbaum felvetései közül, hogy melyek lehetnek az életvitel átalakításának indítékai,²³ ez esetben az énkép megváltozása érvényesül mint motiváció.

Hétköznapi történetek – hétköznapok története

A házi bibliaórák közösség egy-egy tagjához betérve először a mindennapi történetmondás keretein belül beszélgettünk. Az ilyen beszélgetés tág lehetőséget nyújt a rögtönzés számára, az előadó kedvenc történeteinek újbóli előadására, az emlékek, élmények, tapasztalatok, igaztörténetek előadásán keresztül az egyéni identitás kommunikálására.²⁴ Valamennyien szívesen beszélnek ilyenkor a családjukról, főleg a gyermekekről, unokákról, lokális környezetükből vagy a médiából merített aktualitásokról, illetve szívesen elmerülnek részletes

²² „Imádkozás a legfőbb. Anélkül olyan hiányosnak érzi az ember, üresnek a napján. Például van úgy, ez is előfordul, hogy nem sikerül pont reggel elolvasni a napi igét, de az embernek nincsen nyugta, már alig várom, hogy mikor vehetem elő, s olvassam el.” (Nő, 73) „Jársz-kelsz a világban, és látsz embereket, közösségeket, dolgokat, és rájöttem, hogy akkora nagy kincs, hogy egy ilyen közösség van, hogy azt el nem lehet mondani. Mert jól érezzük magunkat együtt, Istennel is együtt vagyunk, tanulunk Tőle, egymásért imádkozni tudunk, ha tudjuk, hogy egyiknek-másiknak milyen baja van, s ez nagyon nagy segítség.” (Nő, 45 éves)

²³ „Minden személy azért változtatja meg az életvitelét, hogy fenntartsa a folytonosságot, vagy a csoportban való részvétel céljából, vagy a társadalmi elvárások vagy az énkép miatt, vagy egyszerűen a fennmaradás érdekében.” David G. Mandelbaum: *Egy életrajzi tanulmány: Gandhi. = Az életrajzi módszer.* (Documentatio Ethnographica. 9.) Szerk. Kullós Imola. 1982. 37.

²⁴ Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája.* Kvár 2011. 66.

taglalásában annak, amivel szeretnek foglalkozni, legyen az varrás, hímzés, főzés, gazdálkodás vagy igemagyarázás.

Társalgási szabályoknak megfelelően az első kérdéseim a napi tevékenységeikre irányultak. Többnyire nyugdíjasokként vagy a házban és a ház körül foglalatostkodókként a megkérdezettek nagyon hasonló teendőket soroltak fel. De még ennél is közelebb álltak egymáshoz a munkavégzésen kívüli időtöltésekkel kapcsolatos válaszok, ami egyáltalán nem meglepő, hiszen legfőbb érdeklődési területük megegyezik. Ezek a történetek kivétel nélkül tartalmazzák a következő elemeket: reggeli áhítatolvasás, bibliaolvasás, imádkozás, elmélkedés, éneklés. Ezek mind részei az egyéni vallásgyakorlat rituáléjának, ugyanakkor külön-külön, egyéni preferenciák szerint kiválasztva a szabad órák kitöltésére is alkalmasak és alkalmazottak. Egyesek énekelni szeretnek nagyon, az egyik asszony kedves anekdotát őrizget erről: *„Hátul voltam a csűrben, földtam a zsákokat, s hozzáfogtam énekelni, de sok éneket elénekeltem. Ül egy ember a szoroson, s találkozik a leányommal: Eredj haza, eredj haza, mert anyád úgy nótázik! De hát az nem járt templomba soha, csak a kocsmába, mit tudta az, hogy ének vagy nóta. Nótázni én nem nagyon, de énekelni szoktam.”*

Mások olvasni szeretnek. Jellemzően sok könyv van a birtokukban, de inkább vallásos kiadványok, amelyeket akár többször is elolvasnak. Kevésbé szakrális tevékenységek, amelyekkel még kitöltik üres idejüket: a varrás és a tévénézés. Bár a tévénézés szakrális funkcióval is bír, amikor tudatosan követik a vallásos műsorokat. Főleg vasárnap jellemző, hogy ha nem jutnak el templomba, akkor a tévében közvetített istentiszteletet hallgatják meg.

Az emberi tevékenységek részletes metszeteiben, a lelassított időben láthatóvá válik a sajátos vallásos kultúra, ugyanakkor valamilyen szinten a lokális társadalom működése is. „A mindennapi élet olyan közeg, amelyben a tapasztalatok alapján emberi aktivitások és kapcsolatok zajlanak le, amelyben a mentalitások és ideológiák materializálódnak” – ahogy Keszeg Vilmos fogalmazott.²⁵

Narratív stratégiák, beszédmódok

Tartalomelemzéssel vizsgálva a körzeti bibliaórák történetmondásait, meglepő különbségek mutatkoznak akár csak az Isten neve használatának mértékében. Egyesek csak úgy említik, olyan szófordulatokban, amelyek nem is föltétlenül a hívő ember sajátjai: *hála Istennek, ha Isten is úgy akarja, Isten tudja* stb... Gyakoribb, hogy ezeket a kifejezéseket más formában használják, jobban kifejtve, mintha nem akarnák, hogy egyszerű szófordulatokként elsikkadjanak, hanem hangsúlyozni, nyomatékosítani akarnák: *az Isten megsegített, csak Neki köszönhetem; ezért is a Jó Atyát áldom; egyedül Istené a dicsőség; az Isten jobban tudja, mint mi.*

Gyakori narratív stratégia a saját érdemek, dicséret elhárítása, az Istennek tulajdonítása olyan esetekben is, amikor nyilvánvalóan nem csodaszerű eseményről van szó, hanem az egyén saját erőfeszítéseivel is hozzájárult, hogy valamilyen elismerésre méltó állapotba jusson (pl. úgy gyógyult meg, hogy pontosan követte az orvos utasításait, nem hanyagolta el; úgy tanult meg rengeteg éneket, hogy nem hiányzott soha vallásórákról). Ez az eljárás egy protestáns hittételre vezethető vissza, amely szerint az ember a maga erejéből nem képes a jóra – ez

²⁵ Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája*. Kvár 2011. 26.

a narratíva több történetben is visszaköszön. Ezzel hozható összefüggésbe saját bűnösségük hangoztatása, valahányszor valaki más gyengesége, mulasztása, vétké kerül szóba: hitük szerint csak Isten kegyelmén múlt, hogy ők nem kerültek olyan helyzetbe. Másrészt az ítélezést hátrítják el ily módon, emlékeztetve magukat arra, hogy ők is méltók az ítéletre, hiszen nincs különbség kicsi és nagy bűn között. Aki mindezt meggyőződéssel hiszi, az őszintén tud örülni a legapróbb jónak is.

A kedvük ellenére való dolgokat pedig az segít elhordozni, más fényben láttatni, hogy szerető Atyaként, ahogy legtöbbször mondják: *Jó Istenként* gondolnak Istenre, mint akiben maximálisan megbízhatnak. Amikor veszteség következik be, akkor sem hibáztatják, az is lehetőség számukra bizonyosságot tenni Isten szeretetéről. Egy asszonynak hétéves korában halt meg az unokája: *„Hát, nem mondhatnám, hogy nem fájt úgy, mint a férjem halála. Valami vírus megtámadta a torkát, és megfulladt. Nagyon nehezen született. Nagyon nagy öröm volt, nagyobb öröm csak a mennyben lesz. Adta Isten ajándékba, adta eddig, s elvette. Jobban szerette, mint mi.”*

Az elbeszélések nyelvtanáról leolvashatjuk, miképp azonosítja és írja le a beszélő az életvilágban fellépő állapotokat és eseményeket.²⁶ Történetmondásuk során gyakran fogalmaznak meg fél mondatban normatív kijelentéseket, hitvallásukat kifejező tételeket. Egy-egy narratívumban mintha Isten maga is valós szereplő lenne, aki meghallgat, válaszol, figyelmeztet, vigasztal, jelen van, cselekszik, megmutatja magát.

Valamennyiük narrációiban felbukkan az evangelizációs hetet megszervező, a körzeti bibliakörök mellett kiálló helyi lelkész alakja, a róla forgalmazott narratívák a szigorú (bibliaóra), a meghurcolt, a tanító, a jó tanácsokat adó, úttörő, (lelkileg és másként is) építő lelkész. Amikor a lelkipásztor emlékezetre méltó szavait, történeteit, a szavakba és történetekbe rejtett üzenetét felelevenítik, örökséget adnak tovább, sajátos vallási kultúrájuk örökségét, amelynek lelkészük volt a letéteményese. Ugyanakkor értékrendjüket, hitüket teszi explicitté, gondolkodás-módjukat legitimizálják, amikor a reprezentatívnak érzett narratívumokat újra és újra szavakba öntik.²⁷

A legtöbb bibliakörösnek könnybe lábad a szeme, mikor felidéz egy-egy hozzá fűződő emléket, szavakba is öntik, hogy nagyon megszerették a lelkészüket, aki azóta már eltávozott közülük.

Nem gyakori, de néhányan megkockáztatják a hivatalos egyházzal szembeni kritikát is, és az ébredési mozgalmak terminológiáival könnyedén operálnak, ismerik a megtérés, a megszentelődés, a predestináció fogalmait, van véleményük a vallásosság és a hit közötti különbségről. Szenvedélyesen tudnak beszélni istenélményeikről, de olyan hétköznapi dolgokról is, amelyekben tényleg örömet lelik.

Következtetések

Egy református ébredési mozgalom hullámain létrejött bibliakör-hálózat tagjai heterogén csoportként léteznek élettörténeti epizódjaik felől közelítve – ők ideológiai alapon alkotnak egy közösséget. Hasonlóságokat inkább a biografikus események interpretálásában fedezhetünk fel,

²⁶ Jürgen Habermast idézi Niedermüller Péter: *Élettörténet és életrajzi elbeszélés*. Ethnographia IC. 1988. 382.

²⁷ Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája*. Kvár 2011. 11, 181.

illetve közösséggé formálódásuk óta mindennapjaik mikrotörténete, munkavégzésük és főleg szabad óráik eltöltése vált nagyon hasonlóvá, mivel legfőbb érdeklődési területük megegyezik.

Az első találkozások alkalmával, amikor az alapvető cél az identitás kommunikálása, hasonló narratív stratégiákat alkalmaznak, mint lokális beszélőközösségük, de vallásos identitásuk elsődlegességére rövid időn belül fényt vetnek az Isten jelenlétére újra meg újra hivatkozó megjegyzéseik, értelmezéseik, amelyek annál gyakoribbak, minél több csodatörténetet tartanak számon, minél intenzívebben tapasztalták meg a transzcendens erőt. Hasonló feltételek mellett fordul elő gyakrabban, hogy saját élettörténeti epizódjaikat is úgy mondják el, mintha annak nem is ők, hanem Isten lenne a főszereplője, de legalábbis kulcsfigurája.

Miközben reprezentációként újraserkesztik a világot, történetek, korok, jelenségek, események, tárgyak és emberek, generációk közötti viszonyokat, összefüggéseket ragadnak meg, láthatóvá teszik értékrendjüket, gondolataikat, érzelmeiket, megmutatják önmagukat.

Life-story Parallelisms in a Bible Study Community Created by a Reformed Awakening Movement

Keywords: vernacular religiosity, a rural bible study community, oral history, identity, mentality

In my study I analyzed among the members of a rural bible study community network created under the influence of intensive religiosity, how did their biographical stories influence each other, how did evolve their life, their human relationships, how close were the narratives of the everyday and fate events, how did the event that created the community integrate in the individual life-stories, did it always mean a turning point, did it determine the members of the group to redefine their identity, did it make them similar after they became members of the community. The object of my analysis was also the question of how: how their life-storytelling, narrative behavior, strategies, style of speech, construction of their stories and interpretations reflect their system of values, habits and mentality.